

Г. Бовсунівська, Т. Трохименко,
методистки лабораторії
методичного забезпечення,
комунальний заклад «Житомирський обласний
інститут післядипломної освіти»
Житомирської обласної ради
e-mail: trohim.toma@gmail.com
e-mail: bovsanna@ukr.net

Структура і зміст соціальної компетентності молодших школярів в умовах трансформації суспільства

В умовах трансформації суспільства соціальна компетентність розглядається як результат соціалізації дитини, процес її входження в соціальне середовище, оволодіння необхідними цінностями, навичками взаємодії з іншими людьми, дотримання певних норм і правил.

У процесі соціалізації в початковій школі вчителі поєднують внутрішню і зовнішню детермінацію засвоєння дитиною досвіду життя в суспільстві; виконання певних соціальних ролей і функцій.

Отже, актуальність роботи зумовлена необхідністю формування соціальної компетентності з урахуванням викликів сьогодення.

Об'єкт дослідження – структура і зміст соціальної компетентності молодших школярів в умовах трансформації суспільства.

Предмет дослідження – застосування структури і змісту соціальної компетентності учнів в початковій школі.

Аналіз питання соціалізації учнів початкової школи представлено в працях О. Савченко, Н. Бібік, І. Бега, Н. Лавриченко, Т. Байбари, В. Сухомлинського та ін.

Соціалізація – це двобічний процес:

- дитина засвоює соціальний досвід, інтегрується в соціальне середовище, в систему зв'язків у ньому;
- активно відтворює ці зв'язки і реалізує себе як особистість.

Реалізуючи свою активність і саморозвиток, учень не просто пристосовується до обставин середовища, а пізнає світ, взаємодіє з ним, набуває позицію суб'єкта соціального життя, засвоює норми і цінності суспільства.

За теорією американського соціолога Е. Еріксона, діти молодшого шкільного віку вчать виконувати індивідуальні завдання, як-от: читати, писати, рахувати, малювати і працювати спільно в групі (брати участь у діях, що виконуються групою, класом). Вони засвоюють взаємовідносини з учителем, іншими людьми.

Важливо тримати в полі зору розвиток компетентності, оскільки саме діти починають засвоювати, відтворювати в своїй уяві справжні ролі дорослих. Якщо ж дитині не вдається пройти цей шлях, вона відчуває себе неповноцінною.

Починаючи новий життєвий етап, людина навчається. Сам процес складається з двох напрямів, які пов'язані між собою: десоціалізація та ресоціалізація. Десоціалізація – процес відмови від старих цінностей, норм ролей, правил поведінки; ресоціалізація – засвоєння нових цінностей, норм, ролей та правил поведінки замість втрачених.

Структурою сучасної початкової школи передбачено, що соціальна компетентність, як педагогічне явище, є ключовою. За змістом і результатами має міжпредметний характер. Інтегруючись через усі освітні галузі, спрямовується на набуття школярами окремих навичок співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм, правил і цінностей.

Інтегрований предмет «Я досліджую світ» системно і цілеспрямовано забезпечує соціальну (зокрема громадянську) компетентність, пов'язану із завданнями галузі і предмета.

Предмет «Літературне читання» допомагає формувати ціннісні ставлення у процесі ознайомлення з дитячою літературою як мистецтвом мови.

Курс української мови, реалізуючи соціокультурну змістову лінію, направляє на добір та створення різних типів повідомлень; застосування мовних інструментів до потреб використання різних текстів; апробування і застосування культурної грамотності та відповідних усвідомлених умінь.

Предмети художньо-естетичного циклу формують культурні цінності у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному.

Учителю початкової школи з напрямку «соціальна і громадянська компетентність» слід виходити з дітьми на очікувані результати:

- знання і розуміння соціальних норм, обов'язків; навички співжиття, співпраці;
- застосування знань і розуміння, формування суджень, комунікаційних умінь;
- здатність продовжувати навчання;
- автономність (виявляти самостійність у прийнятті рішень щодо власної поведінки в соціумі).

Кваліфікаційні вимоги конкретизовані в нормативно-правових документах.

Компонентний склад соціальної компетентності молодших школярів (результат засвоєння програмового змісту предмета «Я досліджую світ»): пізнавальний, поведінковий, ціннісно-особистісний, діяльнісно-рефлексивний.

Пізнавальний компонент містить знання, уявлення, поняття, які стосуються кожної зі змістових ліній і відображені у державних вимогах до навчальних досягнень.

Поведінковий компонент сприяє участі школярів у колективних справах, дотриманню правил поведінки у транспорті, кінотеатрі, бібліотеці, шкільному

приміщенні. Дитина приділяє увагу своїй зовнішності, вживає доречні слова етикету, уміє поводитися в гостях, у різних ситуаціях спілкування.

Ціннісно-особистісний компонент допомагає зрозуміти дії та поведінку інших учасників взаємодії, встановити взаємозв'язки між вчинком і наслідком, порушенням прав і відповідальністю.

Завдяки реалізації завдань *діяльнісно-рефлексивного компонента* учні оволодівають прийоми планування робочого часу, моделюванням конкретної ситуації поведінки, набувають умінь аналізувати переваги і недоліки конкретних вчинків, виявляють інтерес до пізнання та збереження традицій своєї сім'ї, свого краю і країни загалом.

Соціально-освітня галузь інтегрованого курсу ЯДС містить теми: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ».

Змістовий блок теми «Людина» вводить школярів у світ власного «Я», допомагає усвідомити неповторність особистості, зумовлюючи потребу пізнати себе і навколишній світ, зрозуміти цінність людського життя. Тема «Людина серед людей» ставить дитину в різноманітні ситуації, де вона вправляється в культурі спілкування з різними людьми, адекватно реагує на вчинки, слова ровесників, батьків, сусідів тощо.

Розширюють й уточнюють знання дітей про місце їхнього проживання, формують уявлення про Україну як незалежну державу, символи нашої держави, її місце серед незалежних країн теми курсу «Людина в суспільстві», «Людина і світ».

В умовах трансформації суспільства інтегрованим курсом висвітлюються питання, що допомагають дітям оволодіти історико-культурним досвідом українців, формуванню національної самосвідомості, кращих рис характеру нашого народу: доброта, милосердя, щедрість, доброзичливість, скромність, працьовитість тощо; толерантному ставленню до інших поглядів, культур, звичаїв.

Встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки, учні оволодівають пізнавальними операціями, з'ясовують, що з чим пов'язане, що від чого залежить. Наприклад: Що може трапитись з цими дітьми? (використання сюжетних малюнків); Чому так не буває? (розв'язати алогізм). Мислення дітей направлено на усвідомлення способів діяльності: як правильно і краще відповісти на поставлене запитання? Як можна сказати інакше? Як довести правильність міркування?

Важливу роль при формуванні соціальної компетентності відіграють завдання різних типів, різної складності.

Тема «Людина серед людей».

Позначте, від чого відмовитися, якщо тобі запропонують:

- голосно говорити (галасувати) під вікнами;
- змушувати однокласника віддати гроші;
- без дозволу взяти чужий велосипед;
- повернути загублену річ (мобільник);
- захистити тварину (тварин).

Познач зеленим, де є правопорушення, синім – де пустощі:

- залізти в чужу квартиру (машину);
- підкинути ногою кошеня (іншу тварину);
- підслухати чужу розмову;
- зіпсувати чужу річ (книжку);
- кинути камінь у вікно.

Впровадження інтерактивних форм і методів навчання – один з найперспективніших шляхів виховання активних учнів. Провідне місце займають навчальні ігри. Адже гра у дитячі роки є основним видом діяльності. Без гри дітям жити нудно, нецікаво. З її допомогою діти перевіряють свою силу і спритність, фантазують, відкривають таємниці. Гра – кращий помічник педагога.

Із фронтальних інтерактивних методів особливої уваги заслуговують: «Мікрофон», «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Навчаючи – вчуся», «Дерево рішень».

Проектна діяльність – важливий засіб активізації пізнавальної діяльності учнів. Програмою передбачено виконання проєктів від першого по четвертий класи.

Так, у першому класі програмою передбачено виконання мініпроєктів: «Як облаштувати джерело?», «Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі)», «Мої домашні улюбленці».

Другий клас: «Як готуються бджоли до зими?», «Будьмо знайомі (Походження назв рослин і тварин)». Самостійно створюють свої презентації.

Впровадження у свою роботу методу навчання у дискусії сприяє формуванню пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, бо дискусія – це обмін думками в найрізноманітніших формах. Під час дискусій ставимо або формулюємо його у вигляді запитання, на яке можна дати відповідь «так» чи «ні». Види дискусій: «Карусель», «Один – удвох – усі разом».

Дискусія, сприяючи розвитку критичного мислення, дає змогу визначити власну позицію, формує навички відстоювання своєї особистої думки, поглиблює знання з даної проблеми. Такі технології є досить цікавими для сучасної школи. До них відносять: «Метод ПРЕС», «Обери позицію», «Зміни позицію», «Безперервна шкала думок», «Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу», «Дебати».

Складання сенканів, кубування, метод аналогії...

Сенкани

Наприклад:

Вода

1. Вода (іменник).

2. Безбарвна (прикметники – властивості води),

текуча, позбавлена смаку, мінлива, без форми.

3. Поїть (дієслова – робота води),

розчиняє, радує, охолоджує, зціляє, перетворює, дає відпочинок.

4. Я люблю воду (пропозиція – ваше відношення до води).

5. Вода – життя (узагальнення, синонім).

«Кубування»

Кубування є методом навчання, який полегшує розгляд різних сторін теми. Цей підхід передбачає використання кубика із написанням на кожній грані вказівки щодо напряму мислення або письма.

Наприклад, кубування з теми «Зима». Учні, кидаючи куб, визначають для себе вид завдання.

- . – опишіть це;
- .. – проаналізуйте це;
- ... – порівняйте це;
- – асоціюйте це;
- – знайдіть застосування цьому;
- – запропонуйте аргументи «за» і «проти».

Кожна з відповідей буде цікавою:

Зима, ніби чарівниця, виграє діамантом.

.. Холодна пора року; замерзли водойми; все в стані спокою.

... У порівнянні з осінню, взимку холодно і довжина тіні від гномона коротка, бо сонце низько ходить.

.... Для людей це поки що тимчасовий відпочинок; не чути співу птахів.

..... Ось зараз звучить музика П. І. Чайковського «Пори року». «Зима», а ще є і пісні, і вірші про цю пору року.

..... Така пора року дуже необхідна, природа відпочиває; це добре, але їй дуже холодно і голодно зимуючим птахам, треба їх підгодовувати.

Метод «Незакінчене речення»

Тема «Охорона природи. Чисте довкілля».

1. На мою думку, проблеми охорони природи виникли тому, що

2. На мою думку, основними чинниками небалого ставлення до природи є ...

3. На мою думку, виробництво весь час потрібно ...

4. На мою думку, глобальні екологічні проблеми мене...

Таким чином, використання різних методів та прийомів роботи для формування соціальної компетентності молодших школярів буде успішним за умови комплексної, цілеспрямованої діяльності; при взаємодії школи та сім'ї; з урахуванням механізмів впливу соціокультурного середовища на особистість; шляхом залучення школярів до суспільно-корисної діяльності, забезпечивши сприятливі умови для навчально-пізнавальної діяльності та спілкування з оточуючими.

Основні навички, якими повинна володіти сучасна вихована дитина:

1. Стосунки з однолітками.
2. Соціальні навички в школі.
3. Власні досягнення.
4. Спілкування з дорослими, сім'єю.

Серед них: критичне мислення, взаємодія з іншими людьми, емоційний інтелект, готовність і вміння допомагати іншим, креативність тощо.

Соціальні вміння дітей сучасної початкової школи: вміння контролювати власні емоції, думати перед тим, як сказати чи діяти, адекватно виражати емоції, ідеї, думки, брати на себе відповідальність, передбачати наслідки вчинку, вирішувати проблеми в конфліктних ситуаціях, вибачатися тощо.

Соціальні вміння та навички дозволять дітям успішно взаємодіяти з оточуючими, грамотно вести діалог, підвищувати якість комунікації, а також контролювати свої емоції.

Отже, соціальна компетентність учнів сучасної початковою школи – це здатність до співробітництва в групі та команді, мобільність, уміння адаптуватись і визначати особисті цілі та виконувати різні ролі й функції в колективі, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проєкти індивідуальних і колективних дій, уміння визначати і реалізовувати мету комунікації в залежності від обставин; підтримувати взаємини, розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях.